

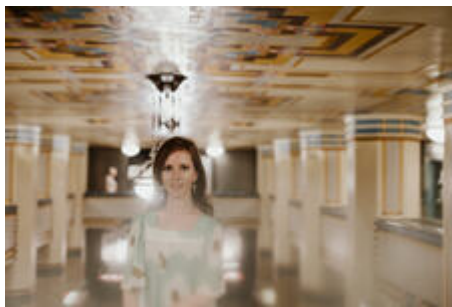
Avoin

Utinen kuuluu aihealueisiin

Yritystoiminta <<https://www.edilex.fi/aihealueet/Yritystoiminta/uutiset>>

14.6.2024 11.40

Vierashuoneessa OTT, VT, tutkijatohtori Heidi Härkönen: Onko teollisella muotoilijalla moraalinen oikeus tulla kreditoiduksi tekijänä?

Muotisuunnittelijat ja muotoilijat haluavat tulla kreditoiduksi luomuksistaan. Toisin kuin esimerkiksi kuvataiteessa ja kirjallisuudessa, käyttötaiteessa ja teollisessa muotoilussa tekijän nimeäminen ei kuitenkaan ole tavanomaista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivät tekijät näillä soveltavan taiteen aloilla nauttisi moraalisten oikeuksien suojaa.

Kesäkuussa 2024 **1Granary** <<https://www.instagram.com/1granary/>>, yli 250 000 seuraajan muoti- ja designyhteisö nosti jälleen kerran esiin muotialaa kroonisesti vaivaavan ongelman: kreditoinnin puutteen. ”

For creativity to truly flourish, one needs to feel seen and appreciated by those around them. When a designer becomes part of a team, their creativity gets absorbed into the whole, not just without recognition, but often assigned to someone else.

”, toteaa tilillä 7.6.2024 julkaistu postaus. 1Granaryn esiin nostaman ilmiön ongelmallisuutta vahvistaa *Giulia Mensitierin*

antropologinen tutkimus <<https://www.bloomsbury.com/us/most-beautiful-job-in-the-world-9781350110137/>>

(2020). Mensitierin tutkimus paljastaa, kuinka eurooppalaisen huippumuodin nimekkäimmät toimijat eivät useinkaan kreditoi luovasta työstä sen todellisia tekijöitä. Sen sijaan ”haamusuunnittelu”, eli luovan työn tulosten kreditointi jonkun toisen nimiin, on yleistä. Näin tehdään ennen kaikkea silloin, kun työntekijä-, harjoittelija- tai freelancer-asetuksessa oleva luovan työn tekijä ei itse ole vielä kerryttänyt nimeä ja kuuluisuutta: tällaisen henkilön luovan työn tulosten tekijäksi ilmoitetaan usein sen oikean tekijän sijaan kuuluisa ”tähtisuunnittelija”.

Edellä kuvattu tapa jättää luovan työn tekijät vaille kreditointia on paitsi moraalisesti, myös juridisesti arveluttava. Näin on etenkin silloin, mitä taiteellisemmasta ja luovemmasta suunnittelutyöstä on kyse. Tällainen suunnittelutyö nimittäin johtaa todennäköisimmin tekijänoikeuden syntymiseen ja sitä kautta myös tekijän moraaliin oikeuksiin, joihin kuuluu oikeus tulla nimetyksi teoksen tekijänä. Onkin aiheen tarkastella, onko muoti- ja designalalla yleinen tapa jättää tekijöitä nimeämättä tekijänoikeudellisesti hyväksyttävä. Kysymyksen arviointi on aloitettava siitä, millä edellytyksillä muodin ja muotoilun tuotteet voivat ylipäättään saada tekijänoikeuden suojaa.

Voidaanko muotia suojata tekijänoikeudella?

Käyttötaitteen, kuten muodin mahdollisuus saada teossuojaa on yksi tekijänoikeuden kaikkien aikojen kiistellyimmistä kysymyksistä. Vuonna 2019 EU-tuomioistuin (EUT) kuitenkin linjasi **C-683/17** <<http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=fi&jur=C,T,F&num=C-683/17&td=ALL>> *Cofemel* -ratkaisussaan, etteivät jäsenvaltiot saa kansallisessa lainsäädännössään asettaa millekään teostyypeille lisäedellytyksiä tietoyhteiskuntadirektiivin (**2001/29/EY** <<https://www.edilex.fi/eu-lainsaadanto/32001L0029>>) mukaisen suojan saamiselle. Suojan saamisen kriteerit ovat kaikille teoskategorioille samat: täsmällisesti ja objektiivisesti identifioitavissa olevan suojan kohteen on oltava *omaperäinen*, eli tekijänsä henkinen luomus. Tämä kriteeri pätee yhtäältä taidemaalarin tekemään maalaukseen kuin vaikkapa muotisuunnittelijan luomaan leninkiin. *Cofemel*-tapauksen myötä onkin selvää, että ranskalaisperäinen taiteen yhtenäisyyden teoria (*l'unité de l'art*) vaikuttaa nyt koko EU:n alueella: muodin ja muotoilut tuotteita ei ole enää lupa syrjiä, kun arvioidaan niiden edellytyksiä saada suojaa. Tämä parantaa suunnittelijoiden ja muotoilijoiden tekijänoikeudellista asemaa. *Cofemel*-tapauksen vaikutusta vahvisti vuotta myöhemmin annettu ratkaisu **C-833/18** <<http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=fi&jur=C,T,F&num=C-833/18&td=ALL>> *Brompton*, jossa todettiin, että myös funktionaalisuuden sanelema muotoilu voi saada tekijänoikeuden suojaa, jos tekijä on funktionaalisuuden vaatimuksista huolimatta kyennyt teosta luodessaan tekemään vapaita ja luovia valintoja.

Cofemel-ja *Brompton*- tapausten välitön vaikutus yltää kuitenkin ainoastaan tietoyhteiskuntadirektiivissä harmonisoituihin oikeuksiin, eli tekijän *taloudellisiin oikeuksiin* (artiklat 2–4). Näitä ovat oikeus valmistaa teoksesta kappaleita ja saattaa se yleisön saataville. Suomen tekijänoikeuslaista (**404/1961** <<https://www.edilex.fi/lainsaadanto/19610404>>, TekijäL) nämä oikeudet löytyvät 2 §:stä.

Tietoyhteiskuntadirektiivi ei kuitenkaan nimenomaisesti harmonisoi tekijän *moraalisia oikeuksia*, jotka ovat vähintäänkin yhtä tärkeä, joskin käyttötaitteen kontekstissa huomattavasti harvemmin käsitelty tekijänoikeuden osa-alue. EU:n tekijän taloudellisia oikeuksia koskevalla harmonisoinnilla on sikäli välillistä vaikutusta myös moraalisiin oikeuksiin, että mikäli jokin tuote on ylipäättään suojattu tekijänoikeudella, on hyvin vaikea argumentoida, miksi suoja kattaisi ainoastaan taloudelliset oikeudet, muttei moraalisia oikeuksia. Toisin sanoen: nyt kun EUT on suojan saamisen kriteereitä harmonisoinnillaan edesauttanut muodin ja muotoilun mahdollisuuksia päästä tekijänoikeussuojan piiriin, koskevat tällaisia luovan työn tuloksia myös moraaliset oikeudet. Moraaliset oikeudet syntyvät aina tekijälle itselleen ja ovat luovutuskelvottomia, mikä tarkoittaa sitä, ettei suunnittelija voi luovuttaa näitä vaikkapa työnantajalleen. Esimerkiksi muotitalo ei siten voi olla nimeämisoikeuden haltija. (Sen sijaan näistä oikeuksista on mahdollista luopua, mutta vain, mikäli kyseessä on laadultaan ja laajuudeltaan rajoitettu teoksen käyttö.)

Moraaliset oikeudet suojaavat tekijän persoonaa ja henkilökohtaisia intressejä

Moraalisten oikeuksien funktio on suojata tekijän persoonaa ja tämän muita kuin välittömästi taloudellisia intressejä (joskin niillä voi olla välillistä taloudellista vaikutusta). Näillä oikeuksilla on erityinen rooli nimenomaan mannermaisessa tekijänoikeudessa, jossa tekijänoikeuden normatiivinen oikeutus perustuu osaksi siihen, että teoksen nähdään olevan tekijän persoonan jatkumo. Suojaamalla teosta suojataan siis itse asiassa välillisesti sen tekijän persoonaa.

Tekijän moraalisten oikeuksien pohja löytyy kansainvälisellä tasolla Bernin konvention artiklasta 6 *bis*, sekä kansallisesti TekijäL 3 §:stä. Lainkohta on lähes identtinen Ruotsin, Norjan ja Tanskan tekijänoikeuslakien moraalisia oikeuksia koskevien pykälöiden kanssa, sillä *pohjoismaismainen harmonisointi* vaikutti vahvasti niiden säätämiseen viime vuosisadan puolivälissä. EU-harmonisointi ei ole näihin pykäliin vaikuttanut. Näin ollen Suomen TekijäL 3 §:n soveltamisessa voi hyödyntää sen pohjoismaisten vertailukohtien tulkintaa esimerkiksi ruotsalaisessa, norjalaisessa ja tanskalaisessa oikeuskirjallisuudessa ja -tuomioistuimissa.

TekijäL 3 § 1 momentin perusteella, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin, on tekijä ilmoitettava sillä tavoin kuin hyvä tapa vaatii (*nimeämisoikeus*). ”Hyvän tavan mukaisuuden” vaatimus on leimallista nimenomaan pohjoismaiselle tekijän nimeämisoikeudelle, ja viittaus ”hyvään tapaan” löytyy myös Ruotsin, Norjan ja Tanskan tekijänoikeuslaeista. Tämä vaatimus mahdollistaa hyvin monenlaiset tavat ilmoittaa tekijän nimi, ja tuo nimeämisoikeuden toteuttamiseen joustavuutta. Se myös ottaa tietyssä määrin huomioon eri luovien alojen erilaiset realiteetit ja mahdollisuudet ilmoittaa tekijän nimi teoksen yhteydessä. Joidenkin teosten yhteydessä tekijän nimi on mahdollista ilmoittaa näkyvämmiin, kun taas joidenkin kohdalla kreditointi on huomattavasti hienovaraisempaa. Mutta voiko ”hyvän tavan mukaisuuden” vaatimus oikeuttaa tilanteen, jossa tekijää ei kreditoidaisi ollenkaan?

Mitä TekijäL 3 § mukainen ”hyvä tapa” tarkoittaa muodin ja designin alalla?

Muoti- ja designalalla varsin yleinen käytäntö on olla nimeämättä tekijää, ellei tämä sitten ole nimekäs, kuuluisa suunnittelija. Kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa TekijäL 3 §:n ”hyvä tapa” on toisinaan samaistettu alalle vakiintuneeseen käytäntöön. Tämän perusteella voitaisiin äkkiseltään ajatella, ettei muoti- ja designalalla tarvitsisi nimetä suunnittelijoita teostensa tekijöinä. Tämä johtopäätös olisi kuitenkin aivan liian yksinkertaistettu.

Mikäli ”hyvä tapa” olisi yhtä kuin alalle vakiintunut käytäntö, tämä tarkoittaisi käytännössä sitä, että muodin ja designin alalla tekijät eivät itse asiassa nauttisi moraalisiin oikeuksiin kuuluvan nimeämisoikeuden suojaa kuin poikkeustapauksissa. Ajatus siitä, että ”hyvä tapa” tarkoittaisi samaa kuin vakiintunut käytäntö, ei kuitenkaan ole pohjoismaisessa tekijänoikeudessa universaalisti hyväksytty väite. Ruotsissa ja Norjassa oikeustieteilijät kuten

Johan Axhamn, Jan Rosén ja Ole-Andreas Rognstad ovat kukin erikseen todenneet, että ”hyvän tapa” ei tarkoita samaa kuin alalle vakiintunut käytäntö. Alalle vakiintunut käytäntö voi olla myös *huono tapa* – esimerkiksi sellainen, jossa tekijöitä ei kreditoida käytännössä lainkaan, kuten 1Granary julkaisussaan kuvasi. Tuomioistuin voi todeta vakiintuneeseen käytäntöön perustuvan tekijän nimeämisen (tai nimeämättä jättämisen) hyvän tavan vastaiseksi ja siten tekijän moraalisia oikeuksia loukkaavaksi. Tätä tulisi pitää Suomessakin lähtökohtana. Eri teollisuudenaloille vakiintuneet käytännöt nimetä tai olla nimeämättä tekijöitä teostensa yhteydessä voivat olla hyvinkin diskriminoivia ja asettaa luovan tekijät hyvin epäedulliseen asemaan etenkin prekaareilla aloilla, joilla epätyypilliset työsuhteet, palkattomat harjoittelut ja freelancer-työskentely ovat arkipäivää. Tämä on usein todellisuutta esimerkiksi uraansa aloittelevilla muotisuunnittelijoilla. Nimeämisoikeus turvaa aloitteleville suunnittelijoille mahdollisuuden tulla kreditoiduksi luovasta työstään ja siten kerryttää omaa mainettaan, tehden alan toimijat tietoisiksi luovista kyvyistään. Tämä parantaa myös suunnittelijan asemaa työmarkkinoilla.

On myös huomioitava, että teollisen muotoilun sektoreille, kuten muotialalle vakiintuneet käytännöt ovat syntyneet aikana, jolloin kyseisen alan tuotteiden pääsy tekijänoikeussuojan piiriin oli erittäin epävarmaa ja kovin poikkeuksellista. Ei siten ole ihme, etteivät alan toimijat ole aikojen saatossa juuri kiinnittäneet nimeämisoikeuden toteuttamiseen huomiota. Tällaisilla aloilla vakiintuneille käytännöille ei siten voida antaa ratkaisevaa painoarvoa hyvän tavan mukaisuuden arvioinnissa.

Miten nimeämisoikeutta voidaan käytännössä toteuttaa?

Vaikka muodin ja muun teollisen muotoilun tekijöiden kreditointi teostensa yhteydessä saattaa aluksi kuulostaa hankalasti toteutettavalta, ei se sitä kuitenkaan todellisuudessa ole. Muutamat positiiviset esimerkit muotoilun alalta osoittavat, että vaihtoehtoja on lukuisia. Esimerkiksi *Marimekko* kreditoi kangaskuosiensa suunnittelijoita muun muassa kankaiden hulpioreunoissa, niistä valmistettujen tuotteiden pesuohjelapuissa ja verkkokaupan tuotetiedoissa. Ruotsalainen huonekaluvalmistaja *Ikea* puolestaan nimeää jokaisen suunnittelijan tuotteidensa tiedoissa. Nimeämisoikeuden toteuttamisessa voikin olla luova: harvoin on vain yhtä oikeaa tapaa nimetä

tekijä. Muodin ja designin alalla suunnittelija voidaan käytännössä nimetä esimerkiksi suunnittelemansa tuotteen pesuohjelman, verkkokaupan tuotetiedoissa, *digital product passportissa*, tai myytävässä vaatteessa roikkuvassa hinta- ja muut tuotetiedot sisältävässä lapussa.

Aivan kaikissa tapauksissa ei suurten käytännön haasteiden vuoksi ole mahdollista ilmoittaa suunnittelijan nimeä. Näin voisi olla esimerkiksi nopeatempoisissa muotinäytöksissä, etenkin jos esiteltävät asut sisältävät useiden eri suunnittelijoiden suunnitteleamia tuotteita. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö nimeämisoikeutta olisi lainkaan: hyvä tapa vain ei edellytä teoksen tekijän nimeämistä juuri kyseisessä tilanteessa.

Suomessa nimeämisoikeutta on käsitelty korusuunnittelun kontekstissa korkeimman oikeuden ratkaisussa **KKO:1992:63** <<https://www.edilex.fi/kko/ennakkoratkaisut/19920063>> *Kalevala koru*. Tapauksessa Korkein oikeus yhtäältä totesi, että suunnittelijalla oli oikeus tulla nimetyksi tekijänä. Toisaalta hyvä tapa ei edellyttänyt tekijän nimen kappalekohtaista ilmoittamista, mitä tekijä oli vaatinut. Tekijän nimi oli ilmoitettu esimerkiksi alan liikkeisiin ja myymälöihin lähetetyissä myyntikansioissa ja esitteissä sekä muussakin yhtiön toimintaa ja tuotteita koskevassa tiedottamisessa ja mainonnassa. Tämä katsottiin riittäväksi. Tekijällä ei siten ollut oikeutta vahingonkorvaukseen nimeämisoikeuden loukkauksen perusteella.

Voidaanko moraaliset oikeudet ohittaa suunnittelijan ja muotitalon välisellä sopimuksella?

Olisi helppo ajatella, että muoti- ja designmaailman käytäntöjen ja moraalisten oikeuksien välinen konflikti olisi helposti ratkaistavissa suunnittelijoiden ja muotitalojen välisin sopimuksin, joissa suunnittelija luopuu oikeudestaan tulla nimetyksi teostensa yhteydessä. Suomessa tällainen luopuminen on kuitenkin mahdollista vain rajoitetusti, ja joissain oikeusjärjestyksissä (kuten Ranskassa) ei moraalista oikeuksista voi sitovasti luopua lainkaan.

Suomessa voitaisiin kenties katsoa, että suunnittelijan olisi mahdollista luopua oikeudestaan tulla nimetyksi tekijänä esimerkiksi tietyn tuotteen tai malliston tietyn käytön yhteydessä. On selvää, etteivät ainakaan niin sanotut *blanket waiver* -tyyppiset luopumiset sido suunnittelijaa.

On myös huomattava, että hyvin kilpaillulla muoti- ja designalalla yksittäisellä suunnittelijalla ei ole aina todellisia mahdollisuuksia neuvotella sopimusehtojaan. Tämä on pidettävä mielessä, jos arvioidaan mahdollista konkludenttista sopimista. Esimerkiksi ajatus siitä, että suunnittelija hiljaisesti hyväksyisi muoti- ja designalan nimeämiskäytäntöjä koskevat käytännöt alalle hakeutuessaan, voidaan perustellusti kyseenalaistaa. Yksittäisellä suunnittelijalla on harvoin mahdollisuuksia kyseenalaista alalle vakiintuneita tapoja, minkä vuoksi ei voida ajatella, että pelkkä alalla toimiminen merkitsisi suostumusta nimeämisoikeudesta luopumiseen. Moraalisten oikeuksien ollessa luonteeltaan hyvin henkilökohtaisia ja ottaen huomioon niistä luopumista koskevat rajoitukset, on kirjallinen sopiminen aina suositeltavaa.

Lopuksi

EUT:n tekijänoikeussuojan saamisen kriteereitä harmonisoivan oikeuskäytännön vaikutus on, että muoti- ja designalan tuotteet ovat aiempaa useammin tekijänoikeudella suojattuja (vaikkei tekijänoikeus luonnollisesti edelleenkään koske aivan jokaista alan tuotetta). Näin ollen myös tällaisia teoksia koskevat moraaliset oikeudet tulevat alan toimijoiden pohdittaviksi etenkin sellaisilla muodin sektoreilla, joilla ei niinkään koiteta sulautua massamuotiin ja trendeihin, vaan pyritään erottautumaan omaperäisellä muotoilulla.

Muoti- ja designalan yhteisö 1Granaryn esiin nostama luovien alojen ongelma ei ole pelkästään moraalinen epäkohta. Se on myös tekijänoikeudellinen ongelma, joka paikantuu suunnittelijoiden luovutuskelvottomiin moraalisiin oikeuksiin. Moraaliset oikeudet teollisessa muotoilussa muistuttavat, ettei tekijänoikeuden etujen kuulu koitua ainoastaan yritysten, vaan myös tekijöiden hyväksi. Siten esimerkiksi muotitalot eivät voi olla ainoita hyötyjiä viime vuosien

tekijänoikeuskehityksestä. Onkin tärkeää, että taiteen yhtenäisyyden teorian levitessä eurooppalaiseen tekijänoikeuteen, myös itse *tekijät* pääsevät nauttimaan sen hyödyistä. Mannermaista tekijänoikeuttahan ei ole luotu palvelemaan ensi sijassa liiketoiminnan etuja, vaan nimenomaan luovan työn tekijöiden aseman parantamiseksi.

Tämä kirjoitus tarjosi lyhyen katsauksen suunnittelijan oikeuteen tulla nimetyksi luovan työnsä tulosten tekijänä. Olemme asianajaja *Emilia Hodgen*kanssa kirjoittaneet laajemmin muoti- ja designalan moraalisisista oikeuksista hiljattain ilmestyneessä teoksessamme ***Muotioikeus*** <<https://shop.edita.fi/lakitieto/tuote/muotioikeus>> (*Edita Lakitieto, 2024*).

Heidi Härkönen
OTT, VT, tutkijatohtori
Turun yliopisto

Kirjoitus perustuu vertaisarvioituun oikeustieteelliseen tutkimukseen Heidi Härkönen, Fashion and Authors' Moral Rights, GRUR International, Volume 73, Issue 5, toukokuu 2024, s. 406–420, **<https://doi.org/10.1093/grurint/ikae050>** <<https://doi.org/10.1093/grurint/ikae050>>.

Toimittaja: Jukka Savolainen, Edilex-toimitus (**jukka.savolainen@edita.fi**)

Lähteet: Kuva Anneri Wasserman